

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Informatikai Kar

Komputeralgebra Tanszék

Prímszita algoritmusok összehasonlítása

Vatai Emil
Adjunktus

Nagy Péter
Programtervező Informatikus BSc

Budapest, 2018

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	2
2. Felhasználói dokumentáció	3
2.1. A megoldott feladat	3
2.2. Felhasznált módszerek	3
2.2.1. Init és generator program	4
2.2.2. Gui	5
2.3. A program telepítése és futtatása	6
2.4. Prímek keresése	6
2.5. Mintaadatbázis karbantartása	8
2.5.1. Adatbázis információk	9
2.5.2. Szegmensek összesítése	10
2.5.3. Összesítőfájlok összefésülése	11
2.6. Szítatáblák ellenőrzése	11
2.7. Szíták ellenőrzése	12
2.8. Minta megjelenítése	13
2.8.1. Minta hozzáadása	13
2.8.2. Minta közelítése	14
2.9. Szíták mérése szkriptekkel	16
3. Fejlesztői dokumentáció	18
3.1. A feladat leírása	18
3.2. A program komponensei	20
3.3. Az adatbázis	21
3.4. A megvalósítás	23
3.4.1. Init és generator	24
3.4.2. Gui	26
3.5. Szíták	37
3.5.1. Prioritásos sorok	37
3.5.2. Bináris kupac	37

3.5.3.	Bigyó	37
3.5.4.	Memória	39
3.6.	A program ellenőrzése	39
3.6.1.	Numerikus pontosság	39
4.	Irodalomjegyzék	42

1. fejezet

Bevezetés

Sziták összehasonlítása azonos környezetben. Hatékonyság összehasonlítása az elmélet szerint várható értékekkel. Ellenőrzésként a prímek néhány statisztikájának összevetése az elméleti értékekkel, és az ismert eredményekkel. Hatékonyság és implementálhatóság.

2. fejezet

Felhasználói dokumentáció

A megoldott feladat

A program lehetővé teszi a prímek néhány statisztikájának ábrázolását grafikonon, és összevetését elméleti becült értékekkel, valamint néhány különböző szita-algoritmus futási idejének megmérését, és grafikus megjelenítését. A programmal egyéb forrásból származó minták megjelenítése is lehetséges.

A prímszámok statisztikáinak előállításához a programhoz tartozik egy optimalizált szita-implementáció, amivel 2^{64} -ig lehet szitálni, és az eredményt rögzíteni. Az elmentett prímlistákat a program egy külön része összesíti több statisztika szerint, és a megjelenítést az összesítések alapján végzi el.

Különböző szita-algoritmusok futási idejének összehasonlításához a program tartalmazza Atkin[1] szitájának egy implementációját, és Eratoszthenész szitájának néhány variációját.

Felhasznált módszerek

A program két elkülönülő részből áll. A prímszámok statisztikáinak előállításához először szükséges a prímek listájának előállítása. Ehhez egy optimalizált, gyors szita C nyelven készült el. A könnyebb implementálhatóság miatt ez is két külön program, a kis számokat szitáló init, és a nagyobb számokkal dolgozó generator. A két program a működési elvében hasonló.

A program többi része Java nyelven van megírva, ez a gui nevű program. Ez összesíti a prímek listáját, tartalmazza a futási idők összehasonlításához írt szitákat, és jeleníti meg a prímek statisztikáit, és a futási idők mintáit.

A program több prímszítát tartalmaz. A prímszíták számok egy listájáról döntenek el, hogy melyik szám prím, és melyik összetett. A legtöbb implementált szita Eratoszthenész szitájának variációja. Eratoszthenész szitája az egész számok egy

adott $[2, n]$ intervallumába eső számokról dönti el, hogy melyik prím. Ezt a pq szorzatra bontható számok megjelölésével teszi, ahol a $p < n$ prím, és $1 < q \in \mathbb{N}$. Az algoritmus sorban veszi a számokat a listában kettőtől. Ha egy addig még meg nem jelölt számot talál, akkor az prím, és a listában megjelöli annak többszöröseit, de a prímet nem. Az algoritmus futása után a meg nem jelölt számok a prímek.

```

1: n: a szitálás felső határa
2: a számok legyenek nem megjelölve, 2-től  $n$ -ig
3: for  $i \leftarrow 2, i \leq n, i \leftarrow i + 1$  do
4:   if  $i$  nincs megjelölve then
5:     for  $j \leftarrow 2i, j \leq n, j \leftarrow j + i$  do
6:       legyen  $j$  megjelölve
7:     end for
8:   end if
9: end for

```

Ennek az egyszerű algoritmusnak a legnagyobb hátránya, hogy n -ig szitálva $n - 1$ bit memóriára van szüksége, ez a bitvektor a szitatábla. Erre megoldás a szegmentált szitálás, ahol egy rövidebb, nem feltétlenül 2-től kezdődő intervallumban szitálnak. Ehhez szükség van a prímek listájára, legalább az intervallum végének négyzetgyökéig.

A legegyszerűbb szegmentált szita egy szegmens szitáláshoz minden prímet sorban vesz, osztással meghatározza, hogy melyik a legkisebb többszöröse a szegmensben, ha van ilyen szám, majd onnantól összeadással szitál a szegmens végéig, ahogy Eratoszthenész szitája is teszi.

Több, egymás utáni szegmens szitálásával az osztás költsége több szegmensre szétosztható, ha a szita a minden prímről minden szegmens szitálása után megjegyzi, hogy melyik számot szitálna, ami már nagyobb, mint a szegmens vége. A következő szegmens feldolgozásakor a prímmel innen lehet folytatni a szitálást. A módszer hátránya, hogy ehhez el kell tárolni ezeket a prím-pozíció párokat, ennek tárigénye nagyságrendileg $\mathcal{O}(\sqrt{n})$, ha legnagyobb szitált szám n . A hatékony eratoszthenészi sziták ennek a prím-pozíció listának csak azon elemeit veszik figyelembe egy szegmens szitálásakor, amik ténylegesen szitálnak is a szegmensben.

Init és generator program

A prímszámok listájának generátora C nyelven készült el. A program csak parancsorból futtatható, és a sztenderd könyvtári függvényekből is csak néhányat használ a memóriájában előállított eredmények fájlba írásához. A C nyelv választását a hatékony végrehajtás és memóriafelhasználás, és a hordozhatóság indokolja, a generátor elkülönítését az automatizálhatóság indokolja.

A prímgenerátor Eratoszthenész szitájának szegmentált változata, a szitatábla egy 2^{30} hosszú darabját szitálja ki minden iterációban. A generátor önmaga is két részből áll. Egy egyszerűbb implementáció a prímek listáját 2^{32} -ig állítja elő. Ez az első 4 szegmens nem csak a statisztikákhoz szükséges, a generátor, és a Java program szitái is használja, amikor a szitalás intervalluma 1-nél nagyobb számtól kezdődik.

A gyorsabb, de összetettebb szita 2^{32} -től $2^{64} - 2^{34}$ -ig szital, és a futásához szükséges a prímek listája 2^{32} -ig. A szitatáblát a memóriában a gyorsítótár hatékonyabb a kihasználásához kisebb részszegegmentekre osztja, és a prímekeket a nagyságuk és a következő szitalási pozíciójuk szerint csoportosítja. Továbbá nagyobb prímeknek csak harminccal relatív prím többszöröseit veszi figyelembe.

Gui

A program többi része a Java környezethez készült.

A program az adatbázisában hosszabb távon egyedül a prímek szegegmentenkénti statisztikáit tárolja, amit csak sorban dolgoz fel, és a statisztikák összmérete sem indokolna egy egyszerű bináris fájlnál bonyolultabb megoldást. Az adatvesztés elkerüléséhez elég a statisztikafájl csere alapú felülírása.

A program a mintákat alapfüggvények lineáris kombinációjával közelíti a legkisebb négyzetek módszerével. A minták elemeinek nagy száma, és a mintaértékek nagy terjedelme miatt szükséges volt a numerikus algoritmusok nagyobb pontosságú implementációja, ami a számítási idő növekedésével jár.

A gui program tartalmaz több prímshita implementációt is, ezeknek az algoritmikus bonyolultsága különböző, de a futási idejük összehasonlíthatóságához a közös részek közös implementációt kaptak, és az eltérő részek hasonló szinten optimalizáltak. A sziták helyességének ellenőrzéséhez a sziták eredménye egymással összehasonlítható.

A programhoz elkészült Eratoszthenész szitájának több variációja, mindegyik szegmentáltan működik, a különbség a prímek listájának kezelésében van. A legegyszerűbb implementált eratoszthenészi szita a prímek listáját minden szegegmentben végig bejárja. A prioritásos soron alapuló sziták a prímekeket részlegesen rendezik az alapján, hogy hány szegegmentnyire van az éppen szitalt szegegmenttől a prím következő többszöröse, a sor elejéről eltávolítják a szegegmentben szitaló prímekeket, és az új pozíciójukkal a sorba visszahelyezik. Ilyen a bináris kupacot, és az edénysort használó szita.

A Cache Optimalizált Lineáris Szita a prímekeket teljesen rendezi az alapján, hogy legközelebb melyik szegegmentben fognak szitalni, és a prímek nagyság szerinti csoportosításával a rendezés fenntartásához az elemek memóriabeli mozgatását is kerüli.

Atkin szitája[1] az előbbi algoritmusoktól jelentősen eltér, a prímek többszöröse helyett $n = ax^2 + by^2$ egyenlet megoldásait keresi egy n szám vizsgálatához, x és y pozitív egészek befutásával, a és b egész konstansok. A pontos kvadratikus formát, és x és y lehetséges értékeit Atkin az egészek algebrai bővítésével határozza meg, $n \in 4\mathbb{Z} + 1$ esetén a Gauss-egészek, $n \in 6\mathbb{Z} + 1$ esetén az Eisenstein-egészek, és $n \in 12\mathbb{Z} + 11$ esetén a $\mathbb{Z}[\sqrt{3}]$ segítségével.

A sziták között kapott helyet a próbaosztás, és az erős pszeudoprím teszt[5] is, de ezek a lassúságuk miatt csak igen rövid tartományokon használhatóak. A próbaosztás egy faktorizációs eljárás, ami egyetlen számot nem-triviális szorzatra próbál bontani. Az (erős) pszeudoprím teszt egy prímteszt, egyetlen számról próbálja eldönteni, hogy az prím-e. A prímteszteket általában több nagyságrenddel nagyobb számokra alkalmazzák, mint a szitákat, és teljes módszer helyett sokszor megelégednek egy valószínűségi válasszal.

A program telepítése és futtatása

A program futtatásához Windows vagy Linux operációs rendszer szükséges, legalább 4GB szabad memóriával. A Java program futtatásához JRE8 szükséges, a fordításához JDK8. A C program fordításához C99 szabványú fordítóprogram kell. A program fejlesztése és tesztelése OpenJDK8-cal és GCC 7.3-mal történt Linux operációs rendszeren.

A CD mellékleten található tarball a Java programot lefordítva is tartalmazza, kicsomagolás után azonnal futtatható. A C programot a generator könyvtárban található Makefile segítségével lehet lefordítani:

```
generator$ make clean build
```

A Java program a NetBeans 8-as verziójával készült, parancssorból a project ant fájljának segítségével lehet újrafordítani:

```
gui$ ant clean jar
```

A program futtatásához több előkészített script is rendelkezésre áll, ezeket mind a scripts könyvtárból lehet indítani. Az előző két fordítást egyben is el lehet végezni a recompile scripttel:

```
scripts$ ./recompile
```

Prímek keresése

A prímek keresését két program végzi, az init program 2^{32} -ig keresi meg és tárolja el a prímekeket, a generator 2^{32} -tól $2^{64} - 2^{43}$ -ig. Az init készítette szitattáblák a generator futásához szükségesek.

Mindkét program a számokat 2^{30} hosszú táblánkként szitálja, minden tábla első száma $2^{30}k+1$ alakú. A szitatáblában csak a páratlan számok vannak nyilvántartva. A szitatáblákat a programok a fájlrendszerben bitvektorként tárolják, egy tábla kb. 64Mb.

Az első négymilliárd szám szitálása a következő képpen indítható el:

```
generator$ ./init.bin ../db
szegmens 0 - kezdet          1 - felkészülés 159 906 063 ns - szitálás 1 122 878 403 ns
szegmens 1 - kezdet 1 073 741 825 - felkészülés 2 353 698 ns - szitálás 1 171 101 336 ns
szegmens 2 - kezdet 2 147 483 649 - felkészülés 2 344 515 ns - szitálás 1 188 330 478 ns
szegmens 3 - kezdet 3 221 225 473 - felkészülés 2 391 660 ns - szitálás 1 199 900 603 ns
```

Ennek eredmény 4 bittérkép-fájl, amit a db mappába ment.

A generator programot több féle képpen is lehet indítani. Mindegyik esetben két paramétert kell megadni az indításhoz, a számot, ahol szitálást kezdje, és a szegmensek számát, amit ebben a futásban végig kell szitálni. A kezdő számot meg lehet adni decimálisan is, vagy hexadecimálisan is, "0x" prefixszel. A szegmensek számát is kétféle képpen lehet szabályozni. Az egyik lehetőség fix számú szegmens megadása, decimálisan, vagy hexadecimálisan.

```
generator$ ./generator.bin ../db start 0x100000001 segments 3
szegmens kezdet: 4 294 967 297
szegmensek száma: 3
kis szegmensek mérete: 22
elágazások bitjei: 8
felkészülés 1/4
felkészülés 2/4
felkészülés 3/4
felkészülés 4/4
felkészülés vége
szegmens 4 - kezdet 4 294 967 297 - felkészülés 8 162 031 487 ns - szitálás 729 914 370 ns
szegmens 5 - kezdet 5 368 709 121 - felkészülés 418 ns - szitálás 736 412 117 ns
szegmens 6 - kezdet 6 442 450 945 - felkészülés 385 ns - szitálás 750 022 409 ns
összes szitálás 2 216 348 896 ns
```

A másik mód a háttértáron fenntartandó szabad hely átadása, decimálisan, vagy "0x" prefixszel hexadecimálisan. Ekkor következő szegmens szitálása előtt megvizsgálja, hogy van-e még annyi szabad hely az adatbáziskönyvtárban, mint amennyi meg van adva, ha igen, akkor szitálja a szegmenst, és lép a következőre, és ha nincs már elég szabad hely, akkor a program megáll.

```
generator$ ./generator.bin ../db start 0x100000001 reserve-space 1000000000
szegmens kezdet: 4 294 967 297
fenntartandó hely: 1 000 000 000 byte
kis szegmensek mérete: 22
elágazások bitjei: 8
felkészülés 1/4
felkészülés 2/4
felkészülés 3/4
felkészülés 4/4
felkészülés vége
szegmens 4 - kezdet 4 294 967 297 - felkészülés 8 162 031 487 ns - szitálás 729 914 370 ns
szegmens 5 - kezdet 5 368 709 121 - felkészülés 418 ns - szitálás 736 412 117 ns
szegmens 6 - kezdet 6 442 450 945 - felkészülés 385 ns - szitálás 750 022 409 ns
összes szitálás 2 216 348 896 ns
```

Mindkét program kimenetében a start a szegmens kezdőszáma, a segment az indexe, $start = segment \cdot 2^{30} + 1$, az init a szita inicializálási ideje a szitálás előtt, és a

sieve a szegmens szitálásának ideje. Ezek az információk az elmentett táblafájlokból is kiolvashatóak.

Mintaadatbázis karbantartása

A mintaadatbázis a szitatáblák összesített statisztikáit tárolja. A programok az adatbázis könyvtárában kétfajta fájlt vesznek figyelembe. A szegmensek szitatáblái a "primes\[0-9a-f]{16}" reguláris kifejezésnek megfelelő nevű fájlok. A fájlnev második fele a szegmens kezdőszáma hexadecimálisan. A fájl a páratlan számok bit-térképe mellett tartalmazza a szegmens szitálásának megkezdésére, és a szitálására fordított időt, valamint ellenőrzésképpen a szegmens kezdőszámát is.

A szitatáblák mellett az adatbázis tartalmazhatja szegmensek összesített statisztikáit is, "aggregates" néven. Ez a fájl az eddig összesített szegmensekről a következő információkat tartja nyilván, minden szegmensről külön-külön:

- a szegmens kezdőszáma
- a szegmens szitálására való felkészülés idejét
- a szegmens szitálásának idejét
- az összesítésre fordított időt
- a szegmensfájl utolsó módosítási idejét
- a szegmensbe eső legkisebb, és legnagyobb prímet
- a szegmensbe eső prímek számát, $12\mathbb{Z} + 11$, $4\mathbb{Z} + 1$, $4\mathbb{Z} + 3$, $6\mathbb{Z} + 1$ alakok szerinti bontásban
- a szegmensben előforduló prímhézagok első előfordulásának helyét, és az előfordulások számát.

Példaként ha a szegmensek mérete 16 szám lenne, és 17-től szitálnánk egy szegmens, akkor a szegmensfájl leírná, hogy a prímek 17, 19, 23, 29, 31, és az összetett számok 15, 21, 25, 27. A szegmens összesítése

- a szegmens 17-tel kezdődik
- a legkisebb prím 17, a legnagyobb 31
- a szegmensben 5 darab prím van, ebből 2db $4\mathbb{Z} + 1$, 3db $4\mathbb{Z} + 3$, 2db $6\mathbb{Z} + 1$, és 1db $12\mathbb{Z} + 11$ alakú
- a szegmensben előforduló prímhézagok

- 2 (ikerprímek) kétszer fordul elő, először 17-nél
- 4 egyszer fordul elő, először 19-nél
- 6 egyszer fordul elő, először 23-nál

lenne.

Az adatbázison három művelet végezhető:

- Le lehet kérni, hogy
  - a szegmensfájlok száma
  - az első és utolsó szegmensfájl
  - az legkisebb hiányzó szegmensfájl
  - a szegmensstatisztikák száma
  - az első és utolsó szegmensstatisztika
  - az legkisebb hiányzó szegmensstatisztika
  - van-e szegmensfájl, ami nincs összesítve
- Összesíteni lehet az új szegmensfájlokat.
- Össze lehet fésülni két összesítőfájlt.

Mindhárom művelet elvégezhető grafikus felületen, és automatizáláshoz parancssorból is. A grafikus felületet a gui scripttel lehet indítani, a parancssorból a database script segítségével lehet elérni a műveleteket.

Ezek a scriptek határozzák meg, hogy a program melyik könyvtárat használja adatbázisként, ezt nem kell külön megadni. Szükség esetén ez a könyvtár a scriptek egyszerű módosításával megváltoztatható.

Adatbázis információk

A adatbázis információkat a grafikus felületen a "DB info" gomb megnyomásával lehet lekérdezni, parancssorból a "database info" kiadásával.

```
scripts$ ./database info
100.0%
szegmensfájlok: szegmensek száma: 7
szegmensfájlok: első szegmens kezdete: 1
szegmensfájlok: utolsó szegmens kezdete: 6,442,450,945
szegmensfájlok: első hiányzó szegmens kezdete: 7,516,192,769
szegmensfájlok: hiányzó szegmensek száma: 18,446,744,073,709,551,593

összesítések: szegmensek száma: 62,881
összesítések: első szegmens kezdete: 1
összesítések: utolsó szegmens kezdete: 67,516,885,893,121
összesítések: első hiányzó szegmens kezdete: 67,517,959,634,945
összesítések: hiányzó szegmensek száma: 18,446,744,073,709,488,719
```

új szegmensfájlok: 7

```
scripts$ ./database info crunch 1024
100.0%
szegmensfájlok: szegmensek száma: 4
szegmensfájlok: első szegmens kezdete: 1
szegmensfájlok: utolsó szegmens kezdete: 3,221,225,473
szegmensfájlok: első hiányzó szegmens kezdete: 4,294,967,297
szegmensfájlok: hiányzó szegmensek száma: 18,446,744,073,709,551,596

összesítések: szegmensek száma: 140,292
összesítések: első szegmens kezdete: 1
összesítések: utolsó szegmens kezdete: 150,636,314,230,785
összesítések: első hiányzó szegmens kezdete: 150,637,387,972,609
összesítések: hiányzó szegmensek száma: 18,446,744,073,709,411,308

crunch: ../generator/generator.bin /stuff/unistuff/scratch/szakdolgozat/db
start 0x890100000001 segments 0x400
```

A "crunch" utótag és szitálni kívánt szegmensek számának megadásával az utolsó sorban a következő futtatásra ajánlott parancsot is megjeleníti a program. Ezeknek a parancsoknak a követésével a teljes szitálható tartományt fel lehetne dolgozni. A "crunch-numbers" script ezt a feladatot kíséri meg elvégezni.

Az info megjeleníti az új szegmensfájlok számát is, azokat, amikhez vagy nem tartozik összesített adat, vagy tartozik, de az ott tárolt utolsó módosításnál újabb a szegmensfájl.

szegmensfájlok	
szegmensek száma	4
első szegmens kezdete	1
utolsó szegmens kezdete	3,221,225,473
első hiányzó szegmens kezdete	4,294,967,297
hiányzó szegmensek száma	18,446,744,073,709,551,596
összesítések	
szegmensek száma	140,292
első szegmens kezdete	1
utolsó szegmens kezdete	150,636,314,230,785
első hiányzó szegmens kezdete	150,637,387,972,609
hiányzó szegmensek száma	18,446,744,073,709,411,308
Ok	

Szegmensek összesítése

Az adatbázis könyvtárban található új szegmensfájlokat a "DB összesítés" gomb megnyomásával, vagy a "database reaggregate" paranccsal lehet összesíteni. Minden olyan szegmensfájlról új összesítés készül, amihez még nem tartozott összesítés, vagy a szegmensfájl újabb, mint ami alapján a már meglévő összesítés készült. Az adatbázisban már meglévő, többi szegmenshez tartozó statisztika nem vesz el.

```
scripts$ ./database reaggregate
100.0%
```

Összesítőfájlok összefésülése

Lehetőség van egy másik adatbázisból statisztikák átvételére is. Erre több gépen párhuzamosan szítálva lehet szükség. Az összefésülést a grafikus felületen a "DB import" megnyomása után egy file kiválasztásával lehet indítani, parancssorból a "dababase import aggregates fájlnev" kiadásával. A megadott fájlból azokat a szegmeneseket veszi át a program, amik vagy nincsenek még meg az adatbázisban, vagy megvannak, de az importált statisztikák utolsó módosítási ideje nagyobb az adatbázisban lévőnél.

```
scripts$ ./database import aggregates ../db/aggregates.large
100.0%
```

Szitatáblák ellenőrzése

A generator program teszteléséhez a grafikus program képes a szegmensfájlok ellenőrzésére. Ehhez a program újra előállítja az ellenőrzött szegmensfájlokat, és azokat összeveti. Az összevetéshez az egyszerű szegmentált eratoszthenészi szitát, vagy ez erős pszeudoprím tesztet lehet választani. A pszeudoprím teszt rendkívül lassú, a célja, hogy a szitákhoz képest egy alapvetően más módszer is rendelkezésre álljon az ellenőrzéshez.

A grafikus felületen a "Szegmensfájlok ellenőrzése" gomb megnyomása után lehet kiválasztani a szitálni kívánt szegmeneseket, és a referencia előállításának módszerét, majd az "Ellenőrzés" gombbal lehet megkezdeni a tényleges folyamatot.

Az ellenőrzést parancssorból is lehet futtatni a check-segments szkripttel. A szkript első paraméterében a referencia módszerét várja, ami lehet "sieve", vagy "test", a paraméterek maradéka az ellenőrizendő szegmensek kezdőszáma kell legyen. Ha egy kezdet sincs megadva, akkor a program az adatbázis könyvtárban található összes szegmensfájlt ellenőrzi.

```
scripts$ ./check-segments sieve
100.0%: A szegmensek helyesek.

scripts$ ./check-segments sieve 0x1 0xc0000001
100.0%: A szegmensek helyesek.

scripts$ ./check-segments test 0x1
100.0%: A szegmensek helyesek.
```

Ha a kezdőszám nagyobb, mint 1, a szitával ellenőrzéshez szükséges, hogy az init program által előállított négy darab szegmensfájlt tartalmazza az adatbáziskönyvtár, mert a szita kezdőszámra pozícionálásához a prímszámokat innen olvassa fel a program.

Sziták ellenőrzése

Az sebességek összehasonlításához írt sziták eredményét is lehet ellenőrizni, az összehasonlításához itt is a szegmensek ellenőrzésénél használt egyszerű szegmentált szita a referencia.

A program grafikus felületén a "Sziták ellenőrzése" lehetőséget választva ki kell választani az ellenőrizendő szitát, és az ellenőrizni kívánt intervallum kezdő és végző számát. A folyamat az "Ellenőrzés" gomb megnyomásával indítható.

Parancssorból is ellenőrizhetők a sziták a "check-sieve" scripttel. A script 3 paramétere a szita neve, és az intervallum kezdő-, és végszáma. Az ellenőrizhető sziták nevei:

- atkin: Atkin szitája[1]
- cols: Cache Optimalizált Lineáris Szita
- eratosthenes-segmented: Eratoszthenész szitájának szegmentált változata
- bin-heap és bin-heap-inplace: Eratoszthenész szitája bináris kupaccal, az bin-heap-inplace a kupac javítását helyben végzi
- buckets, buckets-n, buckets-simple: Eratoszthenész szitája, edénysorral
a buckets-simple nem szegmentált, a buckets, és a buckets-n szegmentált. a buckets-n -ben az n helyére 1-től 8-ig a számrendszer bitjeit lehet megadni, pl. buckets-3 8as számrendszerben számol
- trial-division: próbaosztás

A "Sziták" fejezetben található ezeknek a szitáknak a részletesebb leírása.

A sziták nevei listázhatóak a list-sieves scripttel, a describe-sieves script rövid leírást is ad.

```
scripts$ ./check-sieve buckets-3 30000000000001 30100000000001
100.0%: A szita helyes.
```

Ha a kezdőszám nagyobb, mint egy, az ellenőrzéshez ilyenkor is szükséges, hogy a négy darab kezdő szegmensfájlt tartalmazza az adatbáziskönyvtár.

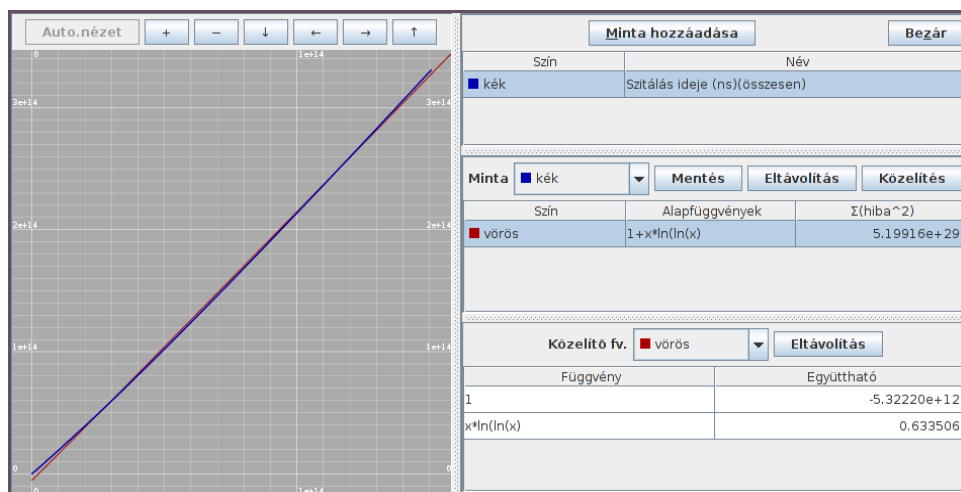
Minta megjelenítése

A program a grafikus felületén képes mintákat ábrázolni, a mintákat függvényekkel közelíteni, és ezeket a függvényeket is ábrázolni, valamint kiszámolja a közelítések négyzetes hibáját a mintához képest. A program egyváltozós, egyértékű mintákat kezel, azok között is a természetes számokhoz valós számokat rendelőket. A minta akár külső forrásból is származhat.

A grafikonábrázoló részt a gui-graph scripttel lehet indítani, vagy a gui scripttel, majd a "Grafikon" gomb megnyomásával.

Az ablak bal oldalán jelennek meg a betöltött minták és közelítő függvények grafikonjai. Minta és függvény hozzáadása után a grafikon megjelenített részét a program úgy választja meg, hogy minden minta összes pontja ebbe a nézetbe essen. A nézet a grafikon feletti gombokkal, vagy egérrel mozgatható, nagyítható, vagy kicsinyíthető. Az "Auto.nézet" gombbal a nézet a minták teljes terjedelmére visszaállítható.

Az ablak jobb oldala a betöltött minták kezelésére szolgál. A felső harmada az összes betöltött mintát mutatja. Az ablak jobb oldalának alsó két harmadában az itt kiválasztott minta részletei látszódnak.

Minta hozzáadása

A "Minta hozzáadásánál" három adatforrásból lehet választani. A "Fájl betöltésével" CSV fájl olvasható be. A fájl formátuma megengedő, az első oszlopot x, a második oszlopot y értékeknek próbálja értelmezni, a fel nem ismert sorokat eldobja. Ha az első sor első oszlopa "BARS", akkor vonaldiagram helyett a mintát oszlopdiaagramként fogja ábrázolni.

A "Prímstatisztikák" a generator kimeneteléből összesített statisztikák, amiket az adatbáziskönyvtárban keres. A program a szegmensstatisztikák hiánytalan kez-

dőszeletét veszi csak figyelembe. A statisztikáknak három csoportja van. A prímek száma, és néhány kiemelt alakú prím száma a szegmensek végén. Ide tartozik ugyanezen a helyeken a prímszámtétel becslése, és a becslés abszolút és relatív hibája is. A prímhézagok statisztikái a szegmensek teljes kezdőszeletére vonatkozik. Ezek az előfordult hézagok gyakorisága, első előfordulása, jósága, és az legnagyobb prímhézag adott számig. Ezekon kívül a szegmensek szitálásának ideje is betölthető. Az összesített idő a szegmensek végig az összes addigi szegmens összes ideje, a szegmensenkénti a szegmensek végéhez az adott szegmens szitálásának idejét rendeli.

A minták harmadik forrása a programba épített sziták futási idejének mérése. Ehhez meg kell adni a szitát, a szitált intervallum elejét és végét, a szita belső szegmensméretét, a generálandó minták számát, és a mérések számát, a mértéket, és hogy az eredményt összesítse-e. A sziták listája ugyanaz, mint a sziták ellenőrzésénél. A mintákat a program a szitált intervallumon egyenletesen osztja el a megadott méretű szegmensek határainál. A teljes szitálást a megadott mérések számszor végzi el, és az eredményt átlagolja. Összesítést kiválasztva a minta értéke a szitált intervallum elejétől az adott számig szitálás teljes ideje, különben az előző minta helyétől. A mérték szabályozza, hogy a tényleges eltelt időt mérje a program nanoszekundumban, vagy az elvégzett műveletek számát.

Minta közelítése

Az ablak jobb oldalának középső harmadában a kiválasztott minta részletei látszódnak. Itt változtatható meg a minta ábrázolásához használt szín, távolítható el a minta, vagy menthető CSV fájlba.

A táblázat a minta közelítéseit mutatja, itt olvashatóak le a közelítés komposzitsfüggvényei, és a közelítés hibája. A "Közelítés" gombbal lehet új közelítést hozzáadni az ábrázoláshoz. A közelítéshez a lineáris legkisebb négyzetek módszerét használja a program, ehhez a lineáris kombináció elemi függvényeit meg kell adni. A függvények kiválaszthatóak az előre megadott listából, vagy javascript nyelven is megadhatóak. A közelítéshez csak olyan függvények használhatóak, amik a minta minden pontjában értelmezve vannak.

Javascript függvényhez meg kell adni a függvény nevét és forráskódját. A forráskódban a függvény argumentumára az x változóval lehet hivatkozni, és a script utolsó kifejezésének értéke lesz a függvény értéke x -ben. Pl. az $x \mapsto \frac{\ln x}{x}$ hozzárendelés forráskódja:

```
Math.log(x)/x
```

A scriptben használható változó, és a szokásos vezérlőutasítások. Pl. az iterált logaritmus egy megadása:

```
var y=0;
```



```

while (1<x) {
    x=Math.log(x);
    ++y;
}
y

```

Az így megadott függvények visszatérési értéke mindig double kell legyen, és a függvény azokban a pontokban értelmezett, ahol ez az érték véges.

Egy kiválasztott közelítés részletei az ablak jobb alsó sarkában látszódnak, itt megváltoztatható a közelítéshez rendelt szín, és eltávolítható a közelítés. A táblázat a közelítéshez kiválasztott függvények együtthatóit mutatja a lineáris kombinációban.

A legkisebb négyzetek módszerének komponensei röviden leírhatóak. Ha az n elemű minta $(x_1, y_1), (x_2, y_2), \dots, (x_n, y_n)$ ($x_i, y_i \in \mathbb{R}$), a közelítéshez kiválasztott m függvény $f_1, f_2, \dots, f_m$ ($f_i : \mathbb{R} \mapsto \mathbb{R}$), akkor a legkisebb négyzetek módszere keresi azokat a $c_1, c_2, \dots, c_m$ ($c_i \in \mathbb{R}$) skalárokat, hogy az

$$f(x) = \sum_{i=1}^m c_i f_i(x) (x \in \mathbb{R})$$

közelítő függvény és a minta eltérése minimális legyen a

$$\sum_{i=1}^n (f(x_i) - y_i)^2$$

négyzetes eltérés összeg szerint.

A program ezt az eltérés összeget jeleníti meg a közelítés hibájaként, valamint a c_i skalárok a közelítés elemi függvényeinek együtthatói.

☐ 1	☐ ln(ln(x))	☐ 1/ln(ln(x))	☐ sqrt(x)
☐ x	☐ ln(x)	☐ 1/ln(x)	☐ x/(ln(ln(x))*ln(x))
☐ x^2	☐ ln(x)*ln(ln(x))	☐ 1/x	☐ x/ln(ln(x))
☐ x^3	☐ ln^2(x)	☐ 1/x^2	☐ x/ln(x)
☐ x^4	☐ x*ln(ln(x))		☐ x/ln^2(x)
☐ x^5	☐ x*ln(x)		☐ x^2/ln(ln(x))
☐ x^6	☐ x*ln(x)*ln(ln(x))		☐ x^2/ln(x)
	☐ x*ln^2(x)		

log*

Sziták mérése szkriptekkel

A sziták futási idejének mintáit parancssorból is elő lehet állítani a measure-sieve szkripttel, paraméterként meg kell adni ebben a sorrendben:

- a szita nevét, ezek ugyan azok lehetnek, mint a check-sieve szkriptnél
- a számot, ahol a szitálás kezdődik, ez páratlan szám kell legyen
- a szitálás végét, ez páratlan szám kell legyen
- a szegmensek méretét
- a mérések számát
- a minták számát
- hogy időt (nanosecs), vagy műveleteket (operations) mérjen
- összesítse az időket ("sum"), vagy szegmensenként külön számolja ("segment")
- a fájlt, ahova az eredményt mentse CSV-ben

A számokat meg lehet adni decimálisan, és hexadecimálisan is "0x" előtaggal. Ha a kezdőszám nagyobb, mint 1, akkor az adatbáziskönyvtárnak tartalmaznia kell az init program generálta első négy szegmenst.

Lehetőség van a mérték és az összesítés mind a négy kombinációját egy méréssel előállítani, ehhez mind a négy kimeneti fájl meg kell adni külön.

```
scripts$ ./measure-sieve buckets-3 1 0x10000001 0x10000 3 1000 nanosecs sum out1.csv
100.0%
scripts$ ./measure-sieve buckets-3 1 0x10000001 0x10000 3 1000 operations segment out2.csv
100.0%
scripts$ ./measure-sieve buckets-3 1 0x10000001 0x10000 3 1000
seg-ns.csv seg-ops.csv sum-ns.csv sum-ops.csv
100.0%
```

A mérések megkönnyítéséhez a measure-sieves szkript az összes szitát megméri, és az eredményt a samples könyvtárba menti. A samples könyvtárban a mérési eredmények 4 külön könyvtárban szegmensenként/összesítve, és idő/művelet szerinti bontásban vannak. Ezekben a könyvtárakban 2 fajta mérés eredményei vannak. Az atkin könyvtárban Atkin szitájának sebessége van megmérve különböző szegmensméretek esetén. A speed kezdetű könyvtárakban az összes szita sebességének mérése található, 2^{20} szegmensmérettel. A könyvtárak nevében a szám a szitálás kezdetét adja meg, a speedn könyvtárban a mérések $2^n + 1$ -től kezdődnek. A lassabb szitákat csak kisebb nagyságrendekre méri meg a szkript, ezek futási ideje hamar túl nagygyá válik.

A measure-generator szkript a generator program sebességét méri meg, 3 változóban. A szítálás kezdetének nagyságrendjén kívül a szegmensméretet, és az edénysor számrendszerét is variálja. Az eredményt a samples/measure-generator.csv fájlba menti, ez nem használható a program mintamegjelenítésével, mert az egy változós mintákkal dolgozik. Ennek a mérésnek a célja az, hogy a generator program paramétereit egy konkrét számítógéphez lehessen igazítani. A script 16 egymás utáni szegmensfájlt szítál, a szítálás kezdetét 2^{33} -tól 2^{63} -ig változtatja, a kitevőt hármasával növelve, a szegmensek méretét 2^{16} -tól 2^{24} -ig, a kitevőt egyesével növelve, és a számrendszert 2^1 -től 2^8 -ig, szintén a kitevőt egyesével növelve.

3. fejezet

Fejlesztői dokumentáció

A feladat leírása

A program feladata, hogy lehetővé tegye prímszíták futási idejének összehasonlítását. A prímszíták az egész számok egy intervallumán minden számról eldöntik, hogy a szám prím, vagy összetett. A program keretet ad, hogy azonos paraméterekkel lehessen a szíták futási idejét mérni, és egyszerű, egymáshoz hasonlóan optimalizált szítákat implementál, hogy a futási időket a fő algoritmusok határozzák meg, mivel a szítálást felgyorsító egyes ötletek nem minden szitán alkalmazhatóak. A futási időt eltelt időben, és összeszámolt műveletekben is méri.

A szítákat szegmentáltan valósítja meg, a szegmensek mérete, és a szítálandó intervallum kezdete és vége szabályozható. A megvalósított szíták:

- Atkin szitája
- Eratoszthenész szitája
  - egyszerű tömbbel
  - bináris kupaccal
  - edényekkel
  - monoton edénysorral

A programnak grafikusán ábrázolja a futási időket, és lehetőséget ad ezek közelítésére függvényekkel. A közelítéshez a legkisebb négyzetek módszerét használja, és a közelítés elemi függvényei megválaszthatóak. A program megjeleníti a közelítések négyzetes eltérését is a mintához képest. Elemi függvény meg lehet adni JavaScript nyelven is.

A grafikus ábrázolás képes külső forrásokból származó minták megjelenítésére és közelítésére is.

A minták és függvények ábrázolása interaktív, az éppen megjelenített intervallum elhelyezkedése és mérete megválasztható. Egyszerre több mintha is megjeleníthető, és minden mintához egyszerre több közelítő függvény is tartozhat.

A prímszámok statisztikáinak megjelenítéséhez elő tudja állítani ezeket a statisztikákat nagyobb intervallumokon is. Ehhez ad egy szitát, ami hatékonyan képes 2^{64} -ig szitálni, és ennek az eredményét összesíteni. Az előállítható statisztikák adott n -ig szitálva:

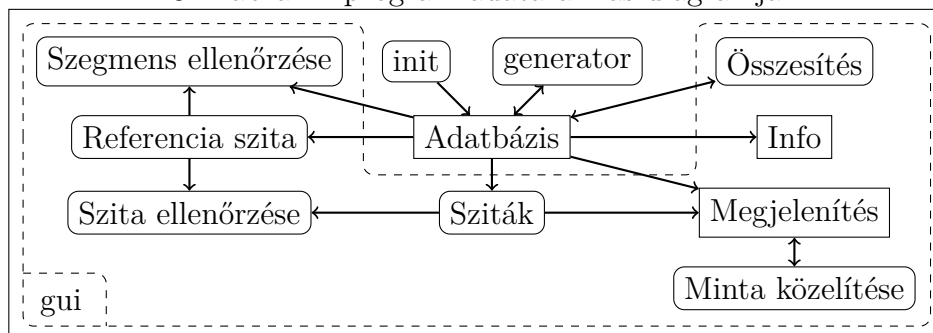
- a prímek száma
- a $4\mathbb{Z} + 1, 4\mathbb{Z} + 3, 6\mathbb{Z} + 1, 12\mathbb{Z} + 11$ alakú prímek száma
- ikerprímek számát
- az előforduló prímhézagok első előfordulásának helye
- a prímhézagok előfordulásának száma
- a szitálásra fordított idő

A prímek számát, és a szitálás idejét az intervallum belsejében is több ponton elkészíti.

A sziták sebességének mérését, és a statisztikák előállítását parancssorból is el tudja végezni, hogy szkriptekkel ez automatizálható legyen. A statisztikák előállításának folyamata bármikor adatvesztés leállítható, és később folytatható.

A program komponensei

3.1. ábra. A program adatáramlás diagramja

A program az adatbáziskönyvtárban tárolja az átszitált szegmensek tábláit, és az ezekből készült statisztikákat. A szegmensfájlokban egy 2^{30} hosszú intervallum minden páratlan számához hozzá van rendelve, hogy az az szám összetett vagy prím, és minden szegmens kezdő száma kongruens $1 \pmod{2^{30}}$.

Az első négy szegmenst az init program készíti el, így ezek 2^{32} -ig tartalmazzák a prímszámokat. A program többi szitája ezek alapján inicializálja magát, ha 3-nál nagyobb számtól kell a szitálást elkezdni. Ez a négy fájl bármikor újragenerálható, de ezeket érdemes a futások között megtartani.

A generátor egy optimalizált szita, 2^{32} -től $2^{64} - 2^{34}$ -ig képes szitálni, mindig egész szegmenseket, és az eredményt az adatbáziskönyvtárba menti. Ezekre a szegmensfájlokra összesítés és ellenőrzés után többet nincs már szükség. A szitálást tetszőleges szegmenstől lehet kezdeni a megengedett tartományon belül, nem szükséges sorban végigmenni a számokon. Az utolsó 2^{34} szám kihagyása egyszerű optimalizáció, így a programban az éppen szitált szám változója sosem csordul túl.

Az init és a generator csak konzol módban futtatható. A program többi része a gui nevű Java program része, de az automatizáláshoz az adatbázissal kapcsolatos műveletei parancssorból is elérhetőek, ezek az adatbázis információ lekérése, az új szegmensfájlok ellenőrzése, és összesítése, és az összesítőfájlok összefűzése. Az időigényessége miatt a futási idő összehasonlításához implementált sziták ellenőrzése is futtatható grafikus felületen, és parancssorból is.

Az adatbázis információ kelistázza a szegmensfájlok számát, az összesített szegmensfájlok számát, ezen szegmensek intervallumának kezdetét és végét, a még nem összesített szegmensfájlok számát. Ezek alapján eldönthető, szitálást vagy az összesítést hogyan kell folytatni, hogy a teljes 2^{64} -ig intervallum statisztikai elkészüljenek.

A szegmensfájlok ellenőrizhetőek, ehhez egy, a generator-tól különböző eratosthenészi szita, vagy az erős pseudo-prímteszt[5][6] előállítja a szegmens ellenőrzött részét, és a program a kettőt összehasonlítja. A szita lényegesen lassabb, mint

a generator, és a pszeudo-prínteszt időigénye miatt intervallumok szitálásra nem alkalmas, a szegmensfájlok ellenőrzése alapvetően a generator helyességének tesztelésére való, minden összesített szegmens ellenőrzése többszörözné a szükséges időt.

Az összesítő az adatbáziskönyvtárban található szegmensfájlok statisztikáit készíti el, és ezeket a szegmensstatisztikákat szintén az adatbázisban tárolja. A szegmensstatisztikák alapján a végső statisztikákat közvetlenül a megjelenítés előtt készíti el az összesítő. Az összesítéshez sem szükséges, hogy a szegmensek sorban kerüljenek összesítésre, így akár több gépen párhuzamosan is lehetne szitálni, összesíteni, majd az eredményt összefésülni.

A program része több, különböző algoritmusú prímszita. Ezeknek az eredménye ellenőrizhető a szegmensfájlok ellenőrzéséhez használt szitával, szintén a sziták helyességének teszteléséhez. A feladat része, hogy ezeknek a szitáknak a futási idejét össze lehessen hasonlítani, ezért mindegyik szita néhány jól meghatározott ötlet egyszerű megvalósítása optimalizálások nélkül. Mindegyik szita szegmentált, a szitálást fix hosszúságú intervallumokon végzi, bármelyik szegmenstől képes kezdeni a szitálást, és egy szegmens szitálása után további előkészület nélkül képes szitálni a következő szegmenst, így egyetlen menetben akár több szegmenshez tartozó futási idő is megmérhető, nem szükséges minden mintavételi pontig a teljes szitálást elvégezni.

A minták közelítése alapfüggvények lineáris kombinációjával történik, a legkisebb négyzetek módszerét használva.

A program a mintákat és közelítő függvényeket Descartes-féle koordináta rendszerben jeleníti meg, ehhez a mintákat és a függvényeket mintavételezi az x tengely kiválasztott szakaszának pixelenkénti felosztása szerint.

Az adatbázis

A program adatbázisa két fajta adatot tárol, a szitált szegmenseket, azaz a szitatábla bitvektorait, és a szegmensek összesítéseit. Mindkettő a szegmens első számával van azonosítva, a szegmens hossza mindig 2^{30} szám, és az $n \in \mathbb{N}$ megengedett kezdő szám, ha $n < 2^{64} - 2^{34}$ és $n \equiv 1 \pmod{2^{30}}$. Minden szegmens egy külön fájl az adatbázis könyvtárában, és az összes szegmensstatisztika egy fájlban van.

Az init program az első 4 szegmensfájlt írja, a generator az első 4 szegmensfájlt olvassa, és az összes többi szegmensfájlt írja, a gui az összes szegmensfájlt olvassa, és egyiket se írja, és szegmensstatisztika fájlt csak a gui használja.

Egy szegmensfájlok nevei "primes." előtaggal kel kezdődjön, és a pontosan 16 hexadecimális számjegy kell kövesse, ami a szegmens által leírt első szám. A fájl bináris fájl, a legkisebb helyiértékű bájt elöl. A tartalma:

- a szegmens elejével kezdve 2^{29} egymást követő páratlan szám bitvektora.

Ez 2^{26} byte, legkisebb helyiértékű byte elől sorrendben, minden bit egy páratlan szám összetettségét írja le. Ha a bit 1, akkor a szám összetett, ha 0, akkor a szám prím. Ha s a szegmens intervallumának kezdete, akkor az 0. bájt 0. bitje s -t írja le, a 0. bájt 1. bitje $s + 2$ -t, a k . bájt l . bitje $s + 16k + 2l$ -t.

- a szegmens kezdete, 8 bájt, egész
- a szegmens szitálására való felkészülés ideje, 8 bájt, egész, nanoszekundumokban
- a szegmens szitálásának ideje, 8 bájt, egész, nanoszekundumokban

Ahhoz, hogy az init és a generator program bármikor leállítható legyen szegmensfájl írása közben, a szegmenst először egy ideiglenes fájlba írja, és ha ez hiba nélkül megtörtént, akkor az ideiglenes fájlt átnevezi a megfelelő névre. Mivel az ideiglenes fájl ugyanabba a könyvtárba kerül, mint ahova a szegmensfájl is, így feltételezhető, hogy helyi meghajtón az átnevezés már atomi művelet.

Ez az eljárás az átnevezés előtt nem győződik meg arról, hogy az ideiglenes fájl minden része kiíródott a háttértárra, így ez csak a program leállíthatóságát garantálja, a számítógép váratlan leállása esetén érdemes azokat a szegmensfájlokat letörölni, amikről feltételezhető, hogy nem volt ideje a számítógépnek minden részét kiírnia a tényleges tárolóra.

A szegmensstatisztikák az "aggregates" fájlban vannak. A szegmensek a fájlban a kezdőszámok sorrendjében követik egymást, egy szegmensnek legfeljebb egy statisztikája lehet. A fájl bináris, a legnagyobb helyiértékű bájt elől. A fájl fejléce:

- formátum azonosító: 0xd1d1b0b0, 4 bájt
- verziószám: 1, 4 bájt.

Ezután minden statisztika egy változó méretű blokkban van tárolva, a fájl végéig. Minden block két részből áll, az első 4 bájt a második rész mérete bájtokban. Ez a második rész a szegmensstatisztika. A statisztika gzip-pel tömörített, kitömörítve bináris adat, a legnagyobb helyiértékű bájt elől, aminek a formátuma:

- a szegmens összesítésének futási ideje, 8 bájt, nanoszekundumokban
- a szegmens szitálásának inicializálásának ideje, 8 bájt, nanoszekundumokban
- az összesített szegmensfájl utolsó módosításának ideje, 8 bájt, milliszekundumokban, 1970.1.1. 00:00:00-tól
- a szegmensben található legnagyobb prím, 8 bájt

- a szegmensben található legkisebb prím, 8 bájt
- a $12\mathbb{Z} + 11$ alakú prímek száma a szegmensben
- a $4\mathbb{Z} + 1$ alakú prímek száma a szegmensben
- a $4\mathbb{Z} + 3$ alakú prímek száma a szegmensben
- a $6\mathbb{Z} + 1$ alakú prímek száma a szegmensben
- a szegmensben előforduló prímhézagok számát, 4 bájt. ahány prímhézag előfordult, annyszor ismétlődik a következő három mező
  - a prímhézag nagysága, 8 bájt
  - a prímhézag előfordulásainak száma, 8 bájt
  - a prímhézag első előfordulása, 8 bájt
- a szegmens sorszáma, 8 bájt
- a szegmens vége, 8 bájt
- a szegmens kezdete, 8 bájt
- a szegmens szitálására fordított idő, 8 bájt, nanoszekundumokban.

Az összesítésfájl írása a szegmensfájl írásához hasonló. Egy ideiglenes fájlba írása után a program megvárja, hogy a fájl tartalma a háttértárolóra íródjon, majd az ideiglenes fájl átnevezi a megfelelő névre. Az ideiglenes fájl kiírásának megvárásával a statisztikafájl váratlan számítógép leállás esetén is visszaállítható.

A fájl formátuma és az új fájl kiírásának algoritmusai lehetővé teszik, hogy a statisztikafájlt egyszerre lehessen sorban felolvasni, és az új eredményt sorban kiírni, úgy, hogy egyszerre csak egy statisztikát kelljen a memóriában tartani.

Az adatbázis nincs védve a párhuzamos írásoktól, és az összesítőfájl egyszerű sorban feldolgozhatósága feltételezi, hogy egy fájl kevés szegmensstatisztikát fog tartalmazni, legfeljebb kb. 10^6 szegmensét.

A megvalósítás

A megoldás 3 programból áll, az init és a generator C nyelven készült el, az összes többi részfeladat a gui nevű Java nyelven írt programban lett megoldva.

Init és generator

Az init és a generator forráskódja a tarball generator könyvtárában van. A két program egymáshoz nagyon hasonló feladatot lát el, hasonló megoldásokkal. Mindkettő 2^{30} hosszú intervallumokat szítál, és az eredményt szegmensfájlokba írja. Ehhez mindkettő Eratoszthenés szitáját használja. Mindkét program ezt az egyetlen feladatot oldja meg, és szkriptekkel automatizált, kötegelt futásra van tervezve.

Közös rész

A két program közös kódja a common.h fájl. Ez a fájl tartalmazza a konstansokat, és az eljárásokat, amik megkönnyítik a POSIX hívások használatát. A legtöbb ilyen könnyítés a hibák kezelésének elfedése, ami a kötegelt futtatáshoz illeszkedően a hiba kijelzése utáni azonnali programleállás. Az I/O műveleteket könnyítik meg a readFully/writeFully eljárások.

A sziták belső, kis szegmensmérete a SEGMENT_SMALL_SIZE_BITS_LOG2 konstanssal szabályozható, és a measure-generator szkript kimenete alapján egy adott géphez igazítható.

A szegmensfájlok olvasására és írására a readSegment() és writeSegment() függvények szolgálnak.

Init

Az init program előállítja az első 4 szegmens fájlt, azaz 2^{32} -ig az összes prímet megkeresi. Ezzel a többi részprogram már a $2^{32} - 2^{64}$ tartomány tetszőleges részén tud szitálni, anélkül, hogy a szitált szegmenseket a szitálás után végig kéne nézze új prímekért.

A szita egy egyszerű szegmentált eratoszthenészi szita. A 2^{30} hosszú szegmenseket több kisebb, egyenlő szegmensre osztja, és ezeket a kis szegmenseket egymás után szitálja a prímek listáján végigmenve. A prímek mellett a következő szitálás helyét is eltárolja, így nem kell minden szegmens szitálásának elején minden prímmel osztással meghatározni, hogy melyik a legkisebb szám a szegmensben, amit az oszt. Így egy kis szegmensben egy prímmel a következő algoritmus fut le. Ez az algoritmus visszatérő minta a szegmentált szitákban.

```
1: p: a prímmel
2: q: a következő szám, amit p oszt
3: e: a szegmens vége
4: while q < e do
5:     MEGJELÖL(q)
6:     q = q + 2p
```

7: end while

A prímek listáját elég 2^{16} -ig előállítai, ezt a program próbaosztással végzi el.

Generator

A generator fő részei hasonlóak az init-hez. Indulása után felolvassa az összes prímet az első 4 szegmensfájlból, és mindegyik prímhez osztással meghatározza, hogy melyik a legkisebb szám, amit oszt, és legalább akkora, mint legelső szítálandó szegmens kezdete. A prímek, és a hozzájuk tartozó következő szítálandó pozíciót tároló adatstruktúra szítálás közben nem érzékeny azokra az elemekre, amik az éppen szítált szegmensnél nagyobb helyeken szítálnak, így a generator az összes prímet eltárolja 2^{32} -ig, nem csak a szítálandó tartomány végének négyzetgyökéig, és a prímek első többszörösét is a prím négyzetétől szítálja.

A prímek listájának inicializálása után a nagy szegmenseket az inithez hasonlóan kisebbekre osztja, és ezeket sorban szítálja a prímek listája alapján.

A prímek listája a generatorban több külön adatszerkezet összessége. A prímeket a szita inicializálásánál 3 részre osztja a nagyságuk szerint. A 64-nél kisebb prímeket 64-bit széles bitmintákban tárolja, és ezekkel a mintákkal 64-bitesével szítálja végig a kis szegmenseket a bitenkénti vagy művelettel. A 3 és a 11, valamint az 5 és a 7 szorzata kisebb, mint 64, ezeket a párokat egyetlen 64 bites mintába fejt ki, ezeknek a mintáknak a periódusa 33, és 35. A többi prím mintájának periódusa a legnagyobb olyan szám, ami 64-nél kisebb, és a prím osztja.

A prímek, amik 64-nél nagyobbak, de a kis szegmensek hosszánál kisebbek, az az minden kis szegmensben szítálnak, az init-hez hasonlóan egy egyszerű tömbbe kerülnek, és ugyanúgy szítál ezekkel a program, mint az init-ben.

A kis szegmensek hosszánál nagyobb prímek egy kis szegmensben legfeljebb egyszer szítálnak, és van olyan szegmens, ahol egyszer sem. A generator ezeket a prímeket egy prioritásos sorban tárolja, amiben az elemek sorrendjét a következő szegmens száma határozza meg, amiben az a prím szítálni fog, a szegmens belüli sorrendet a sor nem veszi figyelembe. Ezeknél a nagy prímeknél nem csak a páros többszörösöket ugorja át a szita, hanem a 3-mal és 5-tel osztható többszörösöket is kihagyja.

Az edénysor algoritmusának részletes leírására egy későbbi fejezetben kerül sor. Az ott leírt távolság függvényt implementálja a bucketIndex függvény a forráskódban. A számrendszert a BUCKET_BITS konstans szabályozza. A sorhoz tartozó edények listája a buckets tömb, ennek minden eleme egy láncolt lista, ahol a lista-elemek fix méretű edények.

A program futása alatt a sor elemeinek száma nem változik, de az elemek az edények között mozognak. A sor legkisebb elemeinek, azaz az aktuális szegmensben szítáló prímek megkereséséhez a lista egyik edényének minden elemét megvizsgálja,

ha egy elem az aktuális szegmensben nem szítál, akkor az elemet a sorba visszahelyezi, a távolság függvény szerint már közelebbi edénybe, ha pedig az elem szítál az aktuális szegmensben, akkor elvégzi a szítálást, és az elemet visszateszi a sorba, azon pozíció szerint, ahol a prím legközelebb szítálni fog.

A 2, 3, és 5 többszöröseinek hatékony kihagyásához a prioritásos sor elemeiben a pozíció mellett el van tárolva, hogy az a pozíció melyik modulo 30 maradékosztály eleme. A nyolc szóba jöhető lehetőség közül a `PrimePosition.prime` mező felső 3 bitje választ. Ezt a 3 bit információt biztonsággal lehet itt tárolni, a 64 bit széles változóból a feladat határai miatt mindig csak az alsó 32 tartalmaz értékes számjegyet. Ez a 2-3-5 kerék alapú gyorsítás csak a prioritásos sorban tárolt nagy prímekekre van alkalmazva.

Gui

A program Javában írt része tartalmazza az összes többi funkció megvalósítását, a szegmensfájlok feldolgozását, a különböző szítákat, és a minták megjelenítését. Ezeknek a funkcióknak a többsége nem interaktív, a felhasználó a paraméterek megadása után a végrehajtást már nem tudja befolyásolni.

A forráskód ennek megfelelően három egymástól jól elkülöníthető részre osztható. A legalsó szint a program adatszerkezeteit, algoritmusait, és fájlformátumait írja le. Erre építenek a felhasználói műveletek megvalósításai. Mindegyik művelethez tartozik egy eljárásként megvalósított belépési pont, a programkód legfelső szintje ezeket teszi a felhasználó számára meghívhatóvá, parancssorból és grafikusán is.

A grafikonmegjelenítés az egyetlen ténylegesen interaktív feladat, ennek megoldása a modell-nézet-vezérlő felosztást alkalmazza.

gui.util

A csomag néhány közismert algoritmust és adatszerkezetet tartalmaz, valamint az ezekhez szükséges funkcionális interfészek definícióit. A legtöbbnek létezik könnyen használható sztenderd könyvtári megvalósítása, de ezek referenciatípusokat használnak. A primitív és referencia típusú értékek közötti rengeteg konverzió három problémát okoz. Feleslegesen növeli a futási időt, miközben egyetlen számítógépen szítálva 2^{64} -ig reménytelenül hosszú feladat. Ezen túl megnöveli a program memóriagényét. 2^{32} -ig kb. $2 \cdot 10^6$ darab prím van, ha egy szita csak a prím-pozíció párokat egy egyszerű tömbben tárolná, prímenként 4 bájt, pozíciónként 8 bájt, akkor ez a tömb kb. 2,4Gb memóriát foglalna el. A program a primitív típusokon alapuló konténerekkel képes 3,5Gb memória használatával futni. A harmadik probléma az, hogy primitív érték objektummá alakítása szinte mindig új objektum allokálásával jár, ami legtöbbször egy objektum elérhetetlenségéhez is vezet. A személgyűjtő ez-

zel járó folyamatos háttérmunkája nem csak feleslegesen növeli a futási időt, hanem kiszámíthatatlanságával megnöveli a sziták mért futási idejének zaját.

A `PrimitiveList` osztály és leszármazottai az `ArrayList` mintájára szükség szerint növekvő vektorok. Konkrét megvalósítások a `double`, `int`, és `long` primitív típusokra vannak.

A `BinarySearch` és a `QuickSort` a bináris keresés és a gyorsrendezés algoritmusát valósítják meg absztrakt módon elért tömb felett. Az elemeket közvetlenül sosem érik el, az összehasonlításokat és a cseréket interfészeken keresztül végzik index alapján.

A `BinaryMinHeap` egy bináris kupac, mint absztrakt konténerosztály, az elemek típusától függő műveleteket absztrakt metódusként határozza meg. A műveletek felteszik, hogy az elemek indexelhetőek, mint egy tömbben. A kupac egy elsőbbségi sor, a sor eleje az absztrakt rendezés szerinti legkisebb elem.

gui.math

Ebben a csomagban az osztályok két részre oszthatóak. Az `UnsignedLong` a Java `long` típus előjel nélküli műveleteit valósítja meg. A Java a 8-as verziótól támogatja a primitív egész típusok előjel nélküli összehasonlítását és osztását, ez az osztály ezekre építve ad néhány segédeljárást. A pszeudoprím-teszthez a maradékos hatványozás Java támogatás nélkül a kitevő bitjei alapján az ismételt szorzást és négyzetre emelést használja, míg a szorzás ehhez hasonlóan összeadást és kétszerezést. Ezeknek az algoritmusoknak a futási ideje egy-egy szám esetén elfogadható, de intervallumok szitálására nem alkalmas.

A csomag többi osztálya a legkisebb négyzetek módszerének implementációja, és annak segédosztályai. A `Sum` `double` típusú értékek véges összegeit számolja ki. A `double` véges pontosságának következménye, hogy nem minden szám reprezentálható `double` értéként, és többtagú összeg eredménye függhet a tagok összeadásának sorrendjétől, azaz az összeadások sorrendje befolyásolhatja az eredmény hibáját. A `Sum` három stratégiát ad az összeadások sorrendjéből származó hiba minimalizálására. A program használata közben a felhasználó ezek közül nem tud választani, a tesztek alapján legstabilabbnak ítélt elsőbbségi soron alapuló összegzést használja a közelítés. A legegyszerűbb `Sum.Simple` egyetlen változót használva a tagokat felsorolásuk sorrendjében adja össze. A bináris kupacot használó `Sum.Priority` a tagokat az elsőbbségi sorban gyűjti, majd a végső összeg kiszámításához a sorból, amíg lehet, ismételten kiveszi a két legkisebb abszolút értékű elemet, azokat összeadja, és az eredményt a sorba visszahelyezi. A végeredmény a sorban maradó érték lesz. A `Sum.Array` nagyságrend szerinti részösszegeket tart nyilván, új tagot a nagyságrendjéhez tartozó részösszeghez adja hozzá. A nagyságrend a `double` érték IEEE 754 szabvány szerinti reprezentációjának kitevője.

A RealFunction interfész valósához valóst rendelő függvények reprezentációi. Egy függvény a helyettesítési értékein kívül az értelmezési tartományáról is információt kell adjon. A grafikonmegjelenítő az x-tengely egy pixel által lefedett intervallumán akkor jelenít meg értéket, ha az az intervallum az értelmezési tartomány része. A Functions osztály a beépített elemi függvényeket tartalmazza. JavaScript-ben függvény a CustomFunction-nel adható meg. A LinearCombinationFunction már létező függvények lineáris kombinációja. A mintaközelítés eredménye ilyen típusú.

A Matrix osztályban vannak megadva a valós mátrixok műveletei, mindegyik kétdimenziós double tömbökre. Az implementált műveletek a legkisebb négyzetek módszeréhez szükségesekre korlátozódnak. A Gauss-eliminációnál kiválasztható, hogy részleges sorcserére, vagy teljes sor és oszlopcserére kerüljön sor. A tesztek alapján a teljes csere lényegesen csökkenti a számítás hibáját, a felhasználó részleges sorcserét nem tud választani.

A LeastSquares osztályban lett megvalósítva a legkisebb négyzetek módszere. A csomag eddig felsorolt osztályaival itt lehet megadni a közelítéshez, a mintán kívül, az elemi függvényeket, és a pontosságot szabályozó paramétereket. A közelítés hibáját is ki lehet ezzel az osztállyal számolni.

gui.io

A gui.io csomagban az adatbázis kezelését leíró osztályok vannak. Az adatbázis funkciók a Database egy objektumán keresztül érhetőek el, ez a common.h-val párhuzamosan definiálja a szegmensfájlok neveit. A felhasználói műveletek közül az adatbázis információk lekérését, a szegmensfájlok összesítését, és összesítés importálását Database osztály info(), reaggregate(), és importAggreagtes() metódusai valósítják meg. A sziták az inicializálásukkor a Database.largePrimes() metódust használva olvassák be az első 4 szegmensfájlból a prímekeket.

A Segment osztály példányai szegmensfájlok a memóriában. Ezek tényleges fájlból olvasott adatokat is tartalmazhatnak, vagy szegmensek és sziták ellenőrzésekor a Java program is generálja. Ezzel az osztállyal szegmensfájlt csak olvasni lehet, írni nem.

Egy szegmens összesítését a Segment.aggregate() függvény végzi. Az eredményül kapott Aggregate példány az adatbázis formátumánál leírt szegmensstatisztika tükre. Az összesítőfájl az AggregatesReader és AggregatesWriter osztállyal lehet írni és olvasni, mindkét esetben a szegmensek szigorúan növekedő kezdőszámú sorrendben dolgozhatóak fel. A írás és az olvasás AggregateBlock példányokkal dolgozik, ezek az objektumok a statisztikához való hozzáférés mellett a betömörített bináris adatot jegyzi meg, hogy a statisztika változatlan kiírása esetén ki lehessen hagyni az időigényes betömörítést.

Az szegmensenkénti statisztikák alapján a megjelenítésre szánt mintákat az Agg-

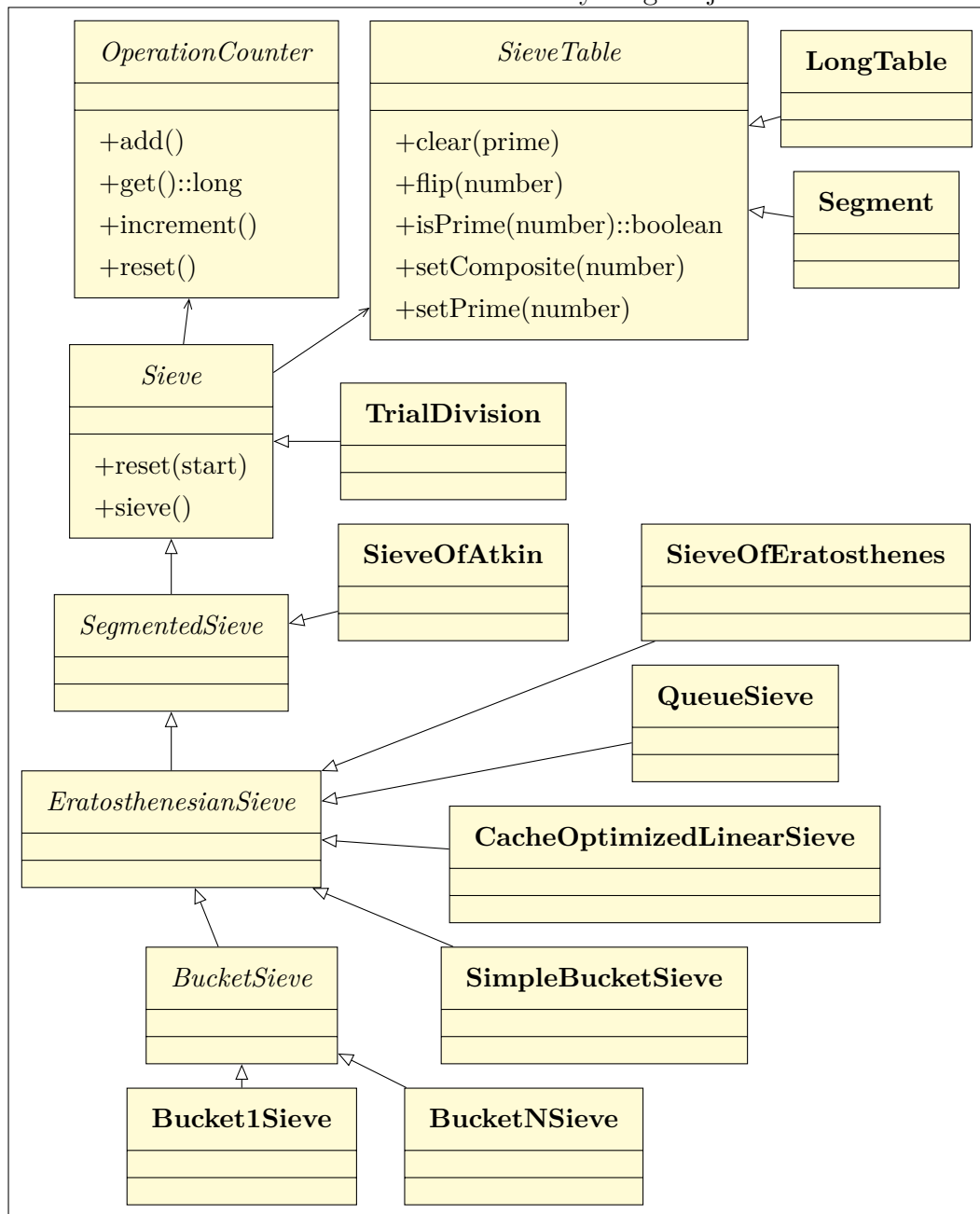
regates osztály készíti el. A szegmenseket az összesítésfájl sorrendjében dolgozza fel, az első hiányzó szegmensig. A megjelenített statisztikák legtöbbje egyszerűen összesíthető a szegmensenkénti adatokból. A prímhézagok esetében a szegmenseken átívelő hézag külön odafigyelést igényelnek.

Ez a csomag tartalmazza a CSV fájlok olvasásához és írásához a CSVReader és CSVWriter osztályokat. Mindkettő stream alapon teszi lehetővé a szöveges cellák soronkénti feldolgozását.

gui.sieve

Ebben a csomagban, és a gui.sieve.eratosthenes alcsomagjában, a futási idők méréséhez implementált sziták vannak.

3.2. ábra. A sziták osztály diagramja

A sziták a Sieve osztály leszármazottai. A példányaitól elvárás, hogy

- a szitálást szegmensenként végezzék
- a szitatábla bitvektorát csak korlátozottan éri el
  - csak az éppen szitált szegmensbe eső számokat éri el
  - páros számot sose ér el
  - legfeljebb $2^{32} - 1$ -ig olvassa vissza a szitálás eredményét
- a szegmens mérete szabályozható, a lehetséges értékek a kettő hatványai 2^8 -tól 2^{30} -ig

- bármikor újra lehessen inicializálni a szitát egy szegmens kezdetéhez úgy, hogy onnantól már további felkészülési idő nélkül több egymás utáni szegmenst tud szitálni
- az OperationCounter osztály segítségével számon tartja a szitalás műveletigényét.

A SieveTable osztály Segment implementációja az adatbázisnál is használt szegmensfájl, szita ellenőrzésekor ez a szitatábla tárolja a bitvektort, és az ellenőrzés a végeredményt hasonlítja össze a referenciaszita eredményével. A LongTable megvalósítást a program a futási idő mérésénél használja, ez a szitatábla mindig 2^{32} -ig tartja nyilván az eredményt, annál nagyobb számoknál a műveletet elvégzi a memóriában, de különböző számok ugyanazt a bitet módosíthatják, így egy számra vonatkozó eredmény nem olvasható vissza.

Mindegyik szita megvalósítása valamilyen formában eltárolja a már megtalált prímekeket, de csak a szitált szegmens végének négyzetgyökéig veszik azokat figyelembe. A sziták a prímekek és pozíciójuk tárolását, egy kivételével, egy vagy két PrimitiveList használatával oldják meg, az elemek csoportosítását a listán belüli helyük adja. Az edénysoron alapuló sziták belső edényeinek pillanatnyi mérete tág határok között mozog, azért a memóriaveszteség csökkentésére ezek az edények kisebb, fix méretű edények láncolt listái. Az edénysor ezeket a listaelemeket feldolgozás után újrahasznosítja a szemétgyűjtés elkerüléséhez.

A CacheOptimizedLinearSieve belső adatszerkezete nehezebben bővíthető, mint a listás vagy elsőbbségi soros szitaké. Ezért a COLS szita 2^{32} -ig egy egyszerű listás eratosztheneszi szitaként viselkedik, és az azutáni első szegmens szitalásakor alakítja ki a prímekek csoportosítását.

A sziták egyszerű hierarchiát alkotnak. A SegmentedSieve leszármazottai minden prímmel csak egyszer foglalkoznak egy szegmensben, bár lehet, hogy az több helyen szital. Az EratosthenesianSieve típusú sziták a prímekekkel úgy szitalnak, hogy a prím eltárolt utolsó többszörösét a prím kétszeresével növelik, amíg a többszörös a szegmensbe esik.

A sziták algoritmusai a "Sziták" fejezetben vannak részletesebben kifejtve. Az implementációk főbb jellemzői:

- TrialDivision: próbaosztás
- SieveOfAtkin: Atkin szitája
- Eratoszthenész szitájának implementációi, mindegyik a prím-pozíció párok eltárolásával próbálja gyorsítani a futását
  - SieveOfEratosthenes: a prímekeket egy tömbben tárolja, és minden szegmens szitalásához minden prímmel próbál szitalni a szegmensben

- QueueSieve: a prímekeket bináris kupacban tárolja, szitáláskor a kupac elejét dolgozza fel, amíg az a szegmensbe esik.
- CacheOptimizedLinearSieve: a prímekeket kétszintű edényrendszerbe csoportosítja, szitáláskor a szegmensbe eső elemek már edényekbe vannak válogatva, azokat csak be kell járni
- SimpleBucketSieve: a prímekeket a QueueSieve-hez hasonlóan egy elsőbbségi sorban tartja nyilván, az elsőbbségi sor egyre nagyobb intervallumokat lefedő edények listája
- Bucket1Sieve: az edénysoron alapuló szita felgyorsítása a COLS 0. "körével", a szegmensek méreténél kisebb prímekeket a sortól külön, egy tömbben tárolja. Ezek a kis prímekek minden szegmensben szitálnak, felesleges lenne a sorból minden szegmensnél kivenni, majd visszahelyezni.
- BucketNSieve: a Bucket1Sieve további optimalizálása, az edénysor számrendszerének alapját megnövelve a prímekek részleges rendezését finomítja.

gui.ui

Ebben a csomagban a Swing használatát megkönnyítő osztályok vannak.

A program legtöbb művelete hosszú időt vesz igénybe, és a felhasználó az elindítása után már nem tudja befolyásolni. A `gui.ui.progress` alcsomag az ilyen lassú folyamatok visszajelzését segíti. A Progress interfészen keresztül egy folyamat százaléklában visszaadhatja, hogy hol tart. A `Progress.subProgress()` függvénnyel rész-eljárások elöl elfedhető a teljes megoldásban elfoglal helyük. Az interfésznek két implementációja adott, parancssorhoz a `PrintStreamProgress`, és a grafikus `GuiProgress`. Mindkét megvalósítás ügyel arra, hogy gyakori státuszfrissítés esetén a megjelenítés ne tartsa fel a ténylegesen végzendő műveletet.

A lassú folyamatok megvalósításának másik segédosztálya a `GuiProcess`. Ez az absztrakt osztály megszervezi a grafikus felületen a háttérfolyamatok futtatását. A Swing szál feltartása helyett a lassú művelet háttérben futtatható részét egy külön szálban futtatja, a műveletet a `background()` metódusában kell megvalósítani. A `background()` függvény lefutása után a `foreground()` metódust a Swing szálban hívja meg, az eredmény itt jeleníthető meg. Az eredmény átadása a két szál között az osztály megvalósítására van bízva, a szálak szinkronizálásának megkönnyítésére a `background()` metódusból visszatérés garantáltan happens-before relációban van a `foreground()` meghívásával. A `GuiProcess` a `background()` futásához egy `GuiProgress` példányt is létrehoz.

Grafikus megjelenítés

A grafikus program fő ablakát a `gui.Gui` osztály írja le. A program ablakai egy közös `Session` objektumon keresztül fenntartanak szálakat a háttérfolyamatok futtatására. Ez az objektum számon tartja a nyitott ablakok számát, és az utolsó becsukásával a háttérszálakat szabályosan leállítja.

Parancssor

A `gui` program legtöbb művelete parancssorból is indítható. A parancssori műveletek a `gui.Command.Descriptor` osztály példányaival írhatóak le, és a `gui.Main.main()` a program indítási paramétereit ezekkel a leírókkal összevetve választja ki a futtatandó parancsot. A leíró a parancs belépési pontja mellett a megengedett argumentumok listáját tartalmazza. A parancs kiválasztásához a tényleges és elvárt argumentumok meg kell egyezzenek. Az argumentum leírása reguláris kifejezéssel szintaktikailag ellenőrzi a tényleges argumentumokat, a szemantikai helyesség ellenőrzése minden parancs saját feladata.

Adatbázis műveletek

Az adatbázison három művelet végezhető, ezek implementációja a `Database` osztály `info()` metódusa, ami összegyűjti az adatbázisban tárolt szegmensek információit, az `importAggregates()` a megadott és az adatbázis összesítőfájlát összefésüli, és a `reaggregate()` az új szegmensfájlokat összesíti. Ez a két művelet a szegmens és összesítőfájl segédosztályait használja, az összefésülő rendezéshez hasonlóan ezek egyetlen menetben oldják meg a feladatot.

Egyik művelet sem interaktív, a paraméterek megadása és az eredmény visszajelzése is a legegyszerűbb megoldásokat használja grafikusán és parancssorban is. Ezek megvalósítása a `gui.io.command` csomagban található.

Szegmensek és sziták ellenőrzése

Ez a két művelet a `gui.check` csomagban van megvalósítva. Mindkettő parancssorból és grafikusán is indítható, az adatbázis műveletekhez hasonlóan a paraméterek bekérése és az eredmény megjelenítése egyszerű.

Mindkét művelet az ellenőrzéseket szegmensenként végzi. Az összehasonlítás-hoz a `ReferenceSegment` osztály állítja elő a referenciának vett adatokat. Ehhez a `ReferenceSegment.SIEVE` példány Eratoszthenész szitáját használja, a `ReferenceSegment.TEST` az erős pszeudoprím tesztet.

A `CheckSegments` osztály oldja meg a szegmensek ellenőrzését, a `checkSegments()` metódusa végzi el a tényleges ellenőrzést, a kiválasztott szegmensek beolvasását, a referencia generálását, és az összehasonlítását. A `CheckSieve` osztály

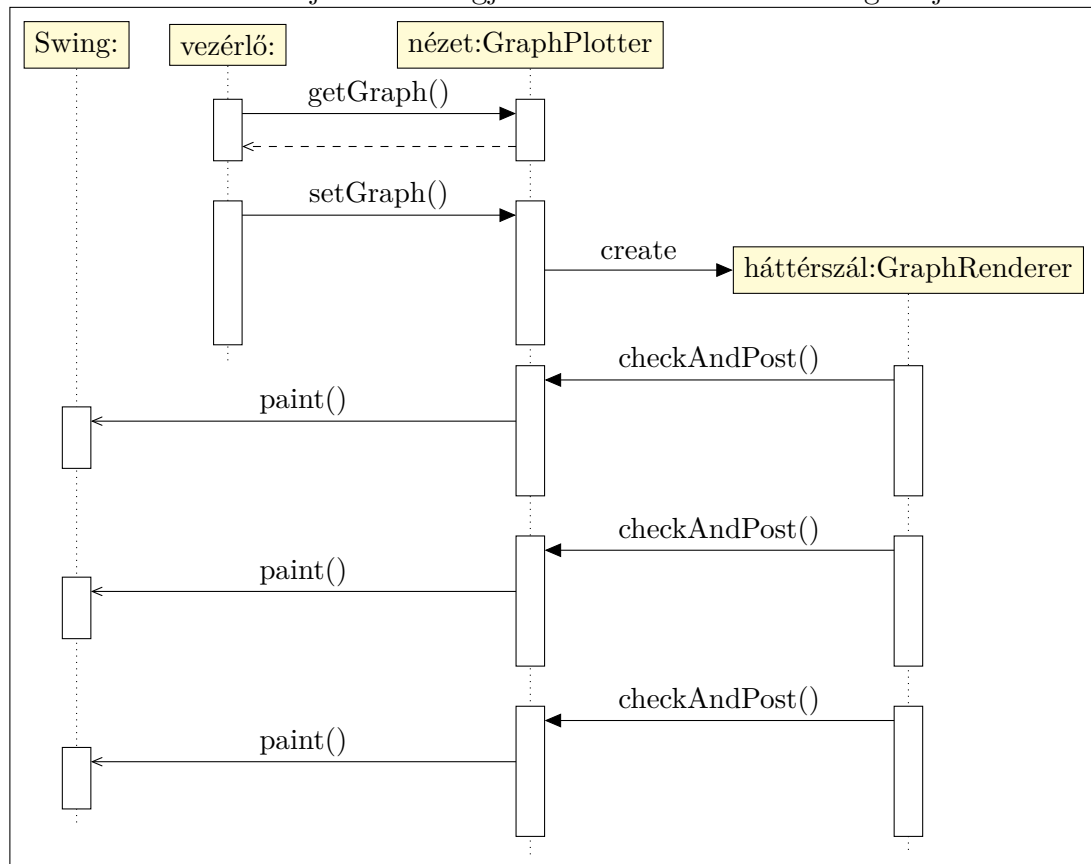
checkSieve() metódusa ehhez hasonlóan működik, az ellenőrizni kívánt szegmenseket nem fájlból olvassa be, hanem a kiválasztott szítával állítja elő, és referenciának mindig a szítát választja.

Grafikon ábrázolása

A grafikonok megjelenítése a program egyetlen interaktív része, ennek kezelésére a modell-nézet-vezérlő mintát használja. A modell a megjelenítendő minták és függvények, valamint a grafikon megjelenítendő intervalluma. A nézet a sztenderd Swing komponenseket használja. A vezérlő a gui segédosztályaira épít.

A modell alapján az megjelenítéshez szükséges grafikus utasítások előállítása időigényes, a mintákat és a függvényeket pixel széles intervallumokon mintavételezve határozza meg a képernyő egy oszlopához tartozó minimum és maximum értékeket. Az interaktivitás érzésének fenntartásához az oszlopokra bontást a program egy háttérszámban végzi, és közben a részeredményeket rendszeresen átadja a nézetnek megjelenítésre. A felhasználó a háttérszámítások közben a modellt módosítva az addigi előszámításokat elveszíti, és egy új háttérszám indul.

3.3. ábra. Új modell megjelenítésének szekvencia diagramja

Modell

A modell osztályai a `gui.graph` csomagban vannak. A modellt a `Graph` osztály írja le. Ez egy nem módosítható konténerosztály, az ábrázoláshoz szükséges összes paramétert tartalmazza:

- a mintákat, ezeket a `Sample` osztály írja le
- a függvényeket, ezeket a `Function` osztály írja le
- a grafikon ábrázolására használható képernyőrész szélességét és magasságát pixelekből
- a grafikon megjelenített részét, amit mintatér koordináta rendszerében lehet megadni egy téglalap sarkaival
- a megjelenítéshez használt színeket

A `RenderedGraph` osztály tartalmazza a minták és függvények oszlopokra bontását. A `Graph` osztályhoz hasonlóan ennek az osztálynak a példányai se módosíthatóak. A `RenderedGraph` tartalmazza a hozzá tartozó `Graph` referenciáját is, ezzel mindig ellenőrizhető, hogy a két modell objektum egymáshoz tartozik.

A `RenderedSample` osztállyal reprezentált oszlopminták egybefüggő intervallumként vannak megadva a `RenderedInterval` osztály segítségével, de minta esetén mindig egy intervallum az oszlopokra bontás eredménye, mert a minták értelmezési tartománya véges, összefüggő intervallum sehol nincs rajta.

Ezeknek az osztályoknak a módosíthatatlansága megkönnyíti a helyes többszálú feldolgozást. Egy kész objektumot egy szál sem fog megváltozni látni, és a referenciák megjegyzésével könnyen követhető, hogy melyik a legújabb modell.

A grafikon felbontását a `GraphRenderer` osztály vezérli. A minták felbontásához a pixeloszlopok intervallumán megkeresi a legkisebb és a legnagyobb mintaértéket, és ha ez van, akkor az egyetlen mintaintervallumba tesz ezt. A mintákat a nézet minden kitöltött oszlop között összeköti egy vékony egyenessel. Ahhoz, hogy a megjelenítés szélein túlra is be legyen húzva ez az egyenes, az oszlopmintába a megjelenített intervallumtól balra és jobbra eső minta elem is bekerül.

Függvények előkészítésénél az eljárás ehhez nagyon hasonló. Az oszlop minimum és maximum értékét pontos módszer helyett mintavételezéssel határozza meg. Az oszlop intervallumában több, egyenletes távolságra lévő ponton kiértékeli a függvényt, és ezekből határozza meg az értékeket. A függvény oszlopmintájában az intervallumok összefüggőek, a függvény a legelső oszlop bal szélétől a legutolsó oszlop jobb széléig értelmezve van. A nézet ennek megfelelően az intervallumok közötti szakaszokon semmit nem rajzol ki.

A GraphRenderer a nézettel a CheckAndPost interfészen keresztül kommunikál a pontos nézetimplementáció ismerete nélkül. A check() metódussal le tudja ellenőrizni, hogy a legújabb modell az-e, amit éppen feldolgoz, a checkAndPost() metódussal az előbbi ellenőrzés után az addig elkészült részeredményt tovább is adja megjelenítésre. Ha a modell már elavult, ezek a metódusok egy RendererDeathException-t dobznak, és a GraphRenderer hibajelzés nélkül leáll. Ilyenkor egy másik szálon már dolgozik egy új GraphRenderer az új modellen.

Vezérlő

A grafikon megjelenítésének ablaka a Plotter osztály. A vezérlő ennek az ablaknak az eseménykezelője, amik a modell módosításán keresztül tudják módosítani a megjelenített grafikont. A modellen végezhető műveletek:

- a grafikon megjelenített részének mozgatása, nagyítása, kicsinyítése
- mintát hozzáadása
- minta törlése
- mintát közelítése
- minta törlése

Ezek megvalósítására a program a Swing sztenderd komponenseit használja.

A mintát a modellhez adni három forrásból lehet. Az adatbázis összesített statisztikáiból. Ezek előállítását az Aggregates osztály feladata. Be lehet tölteni mintát CSV fájlból, ezt a LoadSampleSample process oldja meg, vagy meg lehet mérni egy minta futási idejét. A futási idő mérése a parancssorból indítható mérést használja, a MeasureSieve ablak a mérés paramétereinek megadására szolgál.

A minta közelítésének számítási részét a gui.math csomag megoldja. A FunctionSelector ablak az elemi függvények kiválasztását oldja meg, a CustomFunctionDialog ablakban lehet megadni elemi függvényt JavaScript nyelven.

A GraphPlotter komponens a grafikon egérrel történő mozgatásáról és nagyításáról eseményeket küld a vezérlésnek, a nézet osztály is csak a vezérlésen keresztül módosítja a modellt.

Nézet

A nézetet a GraphPlotter osztály reprezentálja. A két részből álló előkészített modell megjelenítése a grafikus vezérlőutasítások kiadásából áll.

Ennek a komponensnek a graph adattagja tartalmazza a legújabb modell értéket, a vezérlés, az előkészítés, és a megjelenítés ezen keresztül szinkronizálva kommunikál. A modell módosításakor a GraphPlotter objektum a graph adattag cseréjével

biztosítja, hogy a régi modellre vonatkozó háttérszálak leállnak, és elindítja az új modell oszlopra bontását. Az előkészített modellről a CheckAndPost eseménykezelőjén keresztül értesül, aminek hatására az új grafikon kirajzolását ütemezi. A tényleges kirajzolásnál még egyszer ellenőrzi, hogy a grafikon a komponens tényleges méretére készült el, majd a már elkészült grafikon részleteket kirajzolja.

Sziták

Eratoszthenész szitája, szegmentáltan is. COLS. Prioritásos sorral. Atkin szitája.

Szegmentált szita inicializálása.

Trial division. Pszeudoprím teszt.

Feltételek. Elméleti sebesség.

Prioritásos sorok

```

1:  $q \leftarrow \text{ÚJ-SOR}$ 
2: for  $i \leftarrow 2, n$  do
3:   while  $\exists(p, k) \in q : k \leq i$  do
4:      $(p, k) \leftarrow \text{SOR-ELTÁVOLÍT-MIN}(q)$ 
5:     MEGJELÖL( $i$ )
6:     SOR-BESZÚR( $q, (p, k+p)$ )
7:   end while
8:   if  $\neg \text{MEGJELÖLT?}(i)$  then
9:     SOR-BESZÚR( $q, (i, 2i)$ )
10:  end if
11: end for

```

Bináris kupac

A mérések grafikonják pixelei alapján lassú. A beszúrásonkénti elméleti $\mathcal{O}(\log|q|)$ ideje se biztató.

Bigyó

A bigyó egy monoton prioritásos sor. A sor monoton, minden állapotához tartozik egy érték, a sor aktuális pozíciója, aminél kisebb vagy egyenlő pozíciójú értéket a sor nem tartalmazhat. A bigyó edények egy végtelen sorozatát is tárolja, a sor elemei ezekbe az edényekbe kerülnek. Egy eltárolt elem helyét a sorozatban az elem pozíciójának és a sor aktuális pozíciójának távolsága határozza meg.

A távolságfüggvény legyen

$$d(x, y) := \lfloor \log_2(x \oplus y) \rfloor \quad (x, y \in \mathbb{N}, y > x \geq 0)$$

ahol $\oplus$ a bitenkénti XOR.

$d(x, y)$ a legnagyobb bit-index, ahol x és y eltér.

Ha q egy bigyó, legyen $q.a$ q aktuális pozíciója, és $q.e[i]$ q i . edénye. AZ edények, és a számpárok struktúrája...

Egy q bigyó invariánsa

$$\forall (p, k) \in q :$$

$$q.a < k$$

$$\forall i \in \mathbb{N}_0 : (p, k) \in q.e[i] \iff i = d(q.a, k)$$

$$\forall (p, k) \notin q : \forall i \in \mathbb{N}_0 : (p, k) \notin q.e[i]$$

Új, üres sor létrehozása tetszőleges kezdőpozíciótól, és meglévő sorba elem beszúrása...

A sor elemeinek feldolgozása i -ig

```

1: while  $q.a < i$  do
2:    $j \leftarrow d(q.a, q.a + 1)$ 
3:    $q.a \leftarrow q.a + 1$ 
4:   for all  $(p, k) \in q.e[j]$  do
5:     EDÉNY-KIVESZ( $q.e[j], (p, k)$ )
6:     if  $k = i$  then
7:       VISSZAAD( $(p, k)$ )
8:     else
9:       EDÉNY-BESZÚR( $d(q.a, k), (p, k)$ )
10:    end if
11:  end for
12: end while

```

Helyesség

Idő

Hely

Számrendszer

És számrendszer vs. tisztán funkcionálisban nincs bármekkora tömb, csak valami fával közelítve.

Amúgy sincs bármekkora tömb...
És exponenciálisan kell növelni...

Cache

És exponenciálisan kell növelni...

Memória

Összes prím, és pozíciója 2^{32} -ig. Primitív típusok és boxing. Garbage collector.

A program ellenőrzése

Az megoldás szitáinak ellenőrzése a gui program elvárt feladata. Az init és generator program szegmensfájlai, és a gui szitáinak kimenetei is összehasonlíthatóak a ReferenceSegment osztály szitájával. Ezen keresztül a sziták kimenetének egyenlősége szűrőpróbaszerűen ellenőrizhető. Ezeket az időigényes ellenőrzéseket végzi el a "test-sieves" szkript minden szitával több intervallumon. A teszt ellenőrzéséhez a szkript egy szándékosan hibás szegmens, és egy hibás szita ellenőrzését is elvégzi.

A gui program "math" és "util" csomagjaira a program összes többi része épít, az adatbázisműveletek, a sziták, és a megjelenítés is. Erre a két csomagra a JUnit keretrendszerrel és a JaCoCo lefedettségmérővel teljes lefedettségű egységtesztek készültek.

Az összesített statisztikák ellenőrzésére a "test-prime-counts" szkript a prímek számát a "samples/test/prime-counts.csv" fájlba írja az adatbázis alapján kettő hatványai helyeken, míg a "test-max-prime-gaps" a "samples/test/max-prime-gaps.csv" fájlba a maximális prímhézagokat metni. Ezek a publikált értékekkel[3][4] összevetethetők. Ezeket a fájlokat a gui program "gui.test" csomagjának osztályai készítik el. A program tesztelésénél ez a két statisztika $2^{47} (\approx 1,4 \cdot 10^{14})$ -ig egyezett.

A minták és közelítő függvények megjelenítésének tesztelése ismert grafikonú mintákkal való összevetéssel történt. Táblázatkezelő programokkal, mint például a LibreOffice, formula alapján generált minták grafikonja ábrázolható, és a gui program által olvasott CSV formátu fájlba menthető. A formulákkal véletlenszerű zaj is hozzáadható a mintához. A "samples/test/graph" könyvtárban megtalálható néhány táblázatminta a teszteléshez.

Numerikus pontosság

A legkisebb négyzetek módszerének megvalósítása a mátrixműveletek pontosságát két paraméterrel tudja szabályozni, a mátrixszorzás összegzéseit három különböző

algoritmussal lehet végezni, és a Gauss-eliminációt részleges sorcserével, vagy teljes sor-oszlop cserével is el lehet végezni. Ezeknek a paramétereknek a megválasztása a tesztek alapján sem egyértelmű.

A "test-measure-sums" közelítések pontosságáról készít statisztikákat három változóban, és az eredményt a "samples/test/measure-sums.csv" fájlba menti. A három változó:

- az összegzést tömbbel, kupaccal, vagy egyetlen változóval végezze
- részleges vagy teljes csere
- x szerint rendezett-e a minta.

A három paraméter mindegyik lehetőségéhez a mérés elemi függvények alapján egy mintát generál, majd ezt a mintát ugyanezekkel az elemi függvényekkel közelíti. Egy paraméter-kombinációhoz az összes közelítés négyzetes eltérését, és a közelítés idejét összesíti. A minták generálásához használt elemi függvények a "MeasureSums" osztályból kiolvashatóak.

3.1. táblázat. Összegző algoritmusok összehasonlítása

Összegzés	Csere	Rendezett	$\sum \text{hiba}^2$	Idő (ns)
változó	részleges	igen	2.53×10^{25}	1.26×10^9
		nem	4.24×10^{23}	1.85×10^9
	teljes	igen	2.53×10^{25}	1.34×10^9
		nem	4.21×10^{23}	1.82×10^9
tömb	részleges	igen	2.62×10^{20}	1.45×10^9
		nem	9.75×10^{19}	2.45×10^9
	teljes	igen	1.87×10^{20}	1.56×10^9
		nem	6.76×10^{19}	2.33×10^9
kupac	részleges	igen	1.12×10^{21}	1.37×10^{10}
		nem	1.12×10^{21}	1.67×10^{10}
	teljes	igen	3.12×10^{19}	1.39×10^{10}
		nem	3.12×10^{19}	1.68×10^{10}

A mérés eredményéből látszik, hogy a kiválasztott minták közelítésénél:

- legjobb, és leglassabb választás a kupac összegzés teljes cserével
- a kupac összegzés tízszer annyi időt vesz igénybe, mint a másik két összegzés
- az egy változóban összegzés hibája több nagyságrenddel nagyobb, mint a másik két összegzés hibája

- a sor és oszlop csere nem számít egy változóban összegezve, a teljes csere tömbben valamivel pontosabb, és a kupac összegzésnél a teljes csere lényegesen pontosabb eredmény ad
- a kupac összegzés a minta rendezettségére nem érzékeny
- a rendezetlen minta összegzése a változóval és tömbbel pontosabb, mint a rendezett.

Ezek alapján a program a közelítésekre a kupac alapú összegzést használja, és a Gauss-eliminációban teljes sor és oszlopcserét hajt végre, ezt a felhasználó nem tudja megváltoztatni.

4. fejezet

Irodalomjegyzék

- [1] A. O. L. Atkin, D. J. Bernstein: Prime sieves using binary quadratic forms, Mathematics of Computation, Volume 73 (2004) 1023–1030
- [2] A. Járαι, E. Vatai: Cache optimized linear sieve, Acta Univ. Sapientiae, Inform. 3,2 (2011) 205-223
- [3] Tomás Oliveira e Silva, Siegfried Herzog and Silvio Pardi: Empirical verification of the even Goldbach conjecture and computation of prime gaps up to $4 \cdot 10^{18}$, Math. Comp. 83 (2014), 2033-2060
- [4] Tomás Oliveira e Silva: Tables of values of $\pi(x)$ and of $\pi_2(x)$, <http://sweet.ua.pt/tos/primes.html>, 2018.11.30.
- [5] David M. Bressoud: Factorization and Primality Testing, Springer Verlag, 1989, 0-387-97040-1
- [6] Wojciech Izykowski, Jim Sinclair: Deterministic variants of the Miller-Rabin primality test, <https://miller-rabin.appspot.com/>, 2018.11.30.